

Janez Dolenc

Neumorni zbiralec ljudskih izročil*Ob 100-letnici rojstva Vinka Möderndorferja*

5. aprila 1994 je minilo 100 let, odkar se je v vasi Dule (Dolje) v Ziljski dolini rodil Vinko Möderndorfer, neumorni zbiralec slovenskih ljudskih izročil. Desetleten je zapustil svoj revni dom in se ni nikoli več vrnil. Leta 1914 je končal učiteljsiše v Mariboru in nato poučeval na osnovnih šolah v Vidmu pri Ptujju in v Žetalah. Zaradi svoje privrženosti socializmu je imel že tedaj težave. Ta privrženost ga je celo življenje samo tepla, celo tedaj, ko naj bi postala uresničenje njegovih idealov. Druga, srečnejša plat njegovega življenja pa je njegovo zanimanje za ljudsko duhovno in socialno kulturo. Vse življenje, kadar je le utegnil in mogel, je zbiral in organiziral zbiranje ljudskih izročil, jih urejal in objavljaj. Žal zaradi življenjskih okoliščin tega dela ni mogel uresničiti v tolikšni meri, kot je želel.

Na Koroškem in kasneje tudi drugod po Sloveniji je zbiral povedke, bajke, pravljice, pesmi, otroške pesmi in igrice, uganke, zapisoval šege ob praznikih in postajah življenjskega ciklusa, navade ob vsakdanjem delu, vraže in posebno vestno ljudsko medicino. Leta 1921 je prišel na šolo v Mežico in čez tri leta že pripravil za objavo *Narodne pripovedke iz Mežiške doline*, za katere mu je skoraj vse podatke povedal rudar Ivan Jelen. Leta 1926 je skupaj s Koširjem v Mariboru objavil *Ljudsko medicino med koroškimi Slovenci*.

Politično se je uveljavljaj že v plebiscitnem boju za Koroško, v Mežici pa je bil med vodilnimi v socialnodemokratski stranki. Pri volitvah je bil izvoljen v oblastni odbor. Šolska oblast ga je preganjala zaradi komunističnega prepričanja, zato je za dve leti izstopil iz državne službe. Koroško ljudsko izročilo je objavil leta 1928 tudi v listu *Novi čas*. Leta 1929 je postal upravitelj osnovne šole v Šentjurju pod Kumom na Dolenjskem. Tu si je našel soprogo Maro Pantar, ki mu je rodila štiri otroke. Kraj Šentjur je raziskoval s sociološke in etnološke plati ter objavil v samozaložbi leta 1939 študijo *Slovenska vas na Dolenjskem*, ki je prvi tovrstni poskus na naših tleh.

Kljub drugačni svetovnonazorski usmerjenosti je začel pridno sodelovati s celjsko Mohorjevo družbo. Izročila, zlasti povedke, je začel objavljati v njenem družinskem

listu Mladika z ilustracijami akad. slikarja Franja Stiplovska. Pri Mohorjevi je objavil 1933 *Koroške uganke in popevke*, ki jih je zapisal že 1926/7 pri učencih v Mežici. Leta 1934 je v mariborskem ČZN objavil *Narodno blago koroških Slovencev*, zamislil pa si je tudi vseslovensko akcijo za zbiranje ljudskih izročil s pomočjo svojih stanovskih kolegov. Na vse osnovne šole je poslal okrožnico z vprašalnikom in odzivali so se mu mnogi učitelji iz vseh slovenskih pokrajin. V Mladiki 1937 je že objavljal del tega gradiva kot Slovensko narodno blago. Verjetno je že tedaj zasnoval vseslovenski zbornik ljudskih izročil, saj je tudi zbral in izpisoval vse dotlej objavljeno narodopisno gradivo v časnikih, revijah in knjigah. Ponatise povedk iz Mladike je zbral 1936 in Mohorjeva jih je objavila kot *Koroške narodne pripovedke*, prvi zvezek, seveda zapisane do leta 1929. Povedke je objavljal še naprej v Mladiki 1940. Snoval je drugi zvezek koroških povedk, a izdajo je nasilno preprečila nemška okupacija aprila 1941 in okupatorji so uničili zalogo njegovih del pri Mohorjevi.

Med okupacijo se je kot aktivist OF znašel v italijanskih zaporih v belgijski vojašnici in kasneje na jetniškem oddelku ljubljanske bolnišnice. Tudi tu je izkoristil okoliščine in od sojetnikov iz različnih krajev pridno zapisoval ljudska izročila: to je počel tudi v taborišču v Reniciju, kamor je moral leta 1943. Po kapitulaciji Italije se je vrnil v Ljubljano in kljub letom kmalu odšel k partizanom na Dolenjsko. Osvoboditev maja 1945 se je zdela kot uresničenje njegovih političnih idej, za katere je že dotlej toliko trpel. Postal je šolski nadzornik v Celju in se poleg šolskih opravil z veliko voljo spet lotil dela na slovenskem narodopisnem polju.

Takoj po osvoboditvi oblast narodopisju ni bila naklonjena, ker ga je štela za nazadnjaško kmečko zadevo. Več narodopiscev, npr. Ložar, Mrkun, Turnšek, Lenček, se je umaknilo v tujino. Tiskanje Narodopisja Slovencev se je ustavilo sredi drugega dela, vsa zaloga prvega dela se je znašla pod ključem. Znanstvena revija *Etnolog* ni smela več izhajati s tem imenom, ker ni upoštevala kulturnega molka. Ko sta nova urednika Boris Orel in Milko Matičetov zbrala gradivo za novi letnik z novim imenom Slovenski etnograf, je gradivo za več let poniknilo v neki birokratski inštituciji in se pojavilo šele 1948. Möderndorfer, ki je v šolski začetnici leta 1945 sam prevedel svoj priimek v Modrinjevesčan, je imel več sreče, ker je že pred vojno veliko sodeloval z Mohorjevo družbo. Le-ta je po koncu vojne takoj obnovila svoje delo in osnovala poleg izdaj redne zbirke mohorjevsk še posebno izdajo za poljudno znanstvena dela in zahtevnejšo literaturo z imenom Tiskovna in produktivna zadruga. Prva in druga knjiga te izdajo sta njegovi: Najprej so že aprila 1946 izšle *Koroške narodne pripovedke*, ki zajemajo razen Kotnikovih Storij vse dotlej znano koroško povedno gradivo. Knjiga je izšla ob pravem času, saj se je tedaj bil boj za slovensko Koroško; če odštejemo uvod, iz katerega vpije dnevna politika, je še vedno pomembna kot najobsežnejša (368 strani) zbirka koroških povedk. Tega leta je izšel še ponatis knjižice *Koroške uganke in popevke*.

Potem pa si je ravno v tej "zadružni" zbirki zamislil uresničitev predvojnih načrtov za izdajo zbornika slovenskega narodopisnega gradiva v več delih, in sicer v petih. Kaj je načrtoval za prvi del, ki ni izšel, ni povsem jasno. Glede na naslov predvidene zbirke, VEROVANJA, UVERE IN OBIČAJI SLOVENCEV, mislim, da je tu hotel zbrati bajke, bajne povedke in druga verovanja. Drugo knjigo o praznikih je uresničil, s težavo tudi tretjo knjigo o ljudski medicini; četrte knjige ("življenjski krog") ni napisal.

Peto knjigo, ki zajema običaje in vraže ob kmečkem delu z naslovom *Borba za pridobivanje usakdanjega kruha*, je najprej pripravil za tisk — že decembra 1946. Čeprav je pisal le v prostem času in je naloga verjetno presejala moči enega človeka, bi bil načrt zaradi svoje zagnanosti v celoti uresničil, če bi mu bila usoda naklonjena. Žal mu ni bila!

A najprej nekaj besed o mojih stikih z njim. Prva knjiga "Verovanj /.../" je izšla spomladi 1947 v lepi opremi Toneta Kralja. Del naklade je izšel vezan in na boljšem papirju. Meni je prišla v roke broširana izdaja, skrbno sem jo prebiral in s svinčnikom na robu pisal svoje pripombe. Tedaj sem še kot dijak v domači javorski fari v Poljanski dolini precej intenzivno zbiral ljudska izročila. Iz Möderndorferjeve knjige sem dobil precej novih pobud in primerov. Zelo mi je bila všeč tudi njegova metoda številčenja zapisov na robu in izdelava imenikov na koncu knjige, ki je omogočala preglednost in uporabnost besedila. Sicer pa sem iz svojega gradiva že do konca maja prepisal 70 zapisov izročil in mu jih poslal. 8. junija se mi je že zahvalil za pošiljko: "Skoraj vse, kar ste zbrali, je uporabno, nekaj gradiva pa prav dragocenega". Kmalu potem mi je poslal kot poklon svoje Koroške narodne pripovedke s posvetilom, jaz sem mu pa poslal medicinski rokopis in zagovorno knjižico padarja Jakoba Ranta iz Dolenčic. Jeseni tega leta sem mu poslal še obsežnejšo zbirko izročil. Decembra se mi je zahvalil s pripombo, da je ustrezno gradivo vrnil v že postavljeno knjigo *Prazniki*, ki naj bi izšla 1948. Res je bila knjiga (brez imenikov) do jeseni 1948 natisnjena, a je za dolgo obležala v polah. Vzrok je bil — informbiro! Vinko je spet romal v zapor, sedaj kot informbirojevec. Ob aretaciji so oznovci premetali njegov arhiv in marsikaj je izginilo, med drugim knjižica zagovorov Jakoba Ranta. Jaz tega nisem vedel in sem mu sept. 1948 poslal še obsežno zbirko izročil. Čudno se mi je zdelo, da ni bilo na to pošiljko nobenega odziva.

On pa je že "rabotal" na prisilnem delu. Na gradbišču hidrocentrale Medvode, kjer so jetniki spali na praznih cementnih vrečah, je v prostem času spet zapisoval ljudska izročila največ od sotrpinov kmetov iz vse Slovenije, ki so jih zaprli kot "kulake". Moral je tudi na "prevzgojo" na Goli torok. Trpela je tudi njegova družina, saj so jo preselili v enosobno stanovanje. Šele septembra 1951 so ga izpustili, da se je ves bolan vrnil k svojcem.

Po prestanem gootoškem ponižanju, najhujšem v življenju, se je kljub slabemu zdravju ponovno lotil dela pri svoji zbirki. Najprej je pripravil imenike za Praznike. Mohorjeva je to knjigo spomladi 1952 končno le izdala z letnico 1948; v njej je 34 mojih zapisov. Takoj mi jo je poslal in prosil še za dodatno gradivo iz ljudske medicine. To knjigo je potem več let pripravljajl s posebno temeljitostjo in ljubeznijo, saj zanjo navaja kar 260 virov. Žal je ni dokončal. Izšla je postumno pri SAZU 1964 in je temeljno delo s tega področja na Slovenskem. Zbolel je za rakom in to je bila zadnja postaja njegovega križevega pota. Opravil je še novo redakcijo *Koroških pripovedk*, ki so izšle z ilustracijami G. Birolle pri MK 1957. Dotrpel je 10. septembra 1958.

Njegov vnuk Vinko, pisatelj in režiser, je v februarški številki revije Srce in oko 1993 literarno prikazal dedovo tragično usodo v "popolnoma izmišljeni zgodbi" *Čevlji*, ki pa je v glavnem bridka resnica.

Ni še jasno, kakšna je usoda njegovega bogatega arhiva.

Viri

Poleg Möderndorferjevih del in korespondence z njim sem uporabil:

Milko Matičetov: Vinko Möderndorfer. SE XII, 1959, 221-2.

Enciklopedija Slovenije 7, 1993, na str. 200 geslo: Möderndorfer Vinko (Mojca Ravnik, Slavica Pavlič).

Vinko Möderndorfer (vnuk): Čevlji. Popolnoma izmišljena zgodba. Srce in oko 46, 1993, 73-76.